

АРТИСОВЕ ТЕМАТСКЕ ШЕТЊЕ
СЕЦЕСИЈА ПО МЕРИ
РАДОЗНАЛОГ ШЕТАЧА

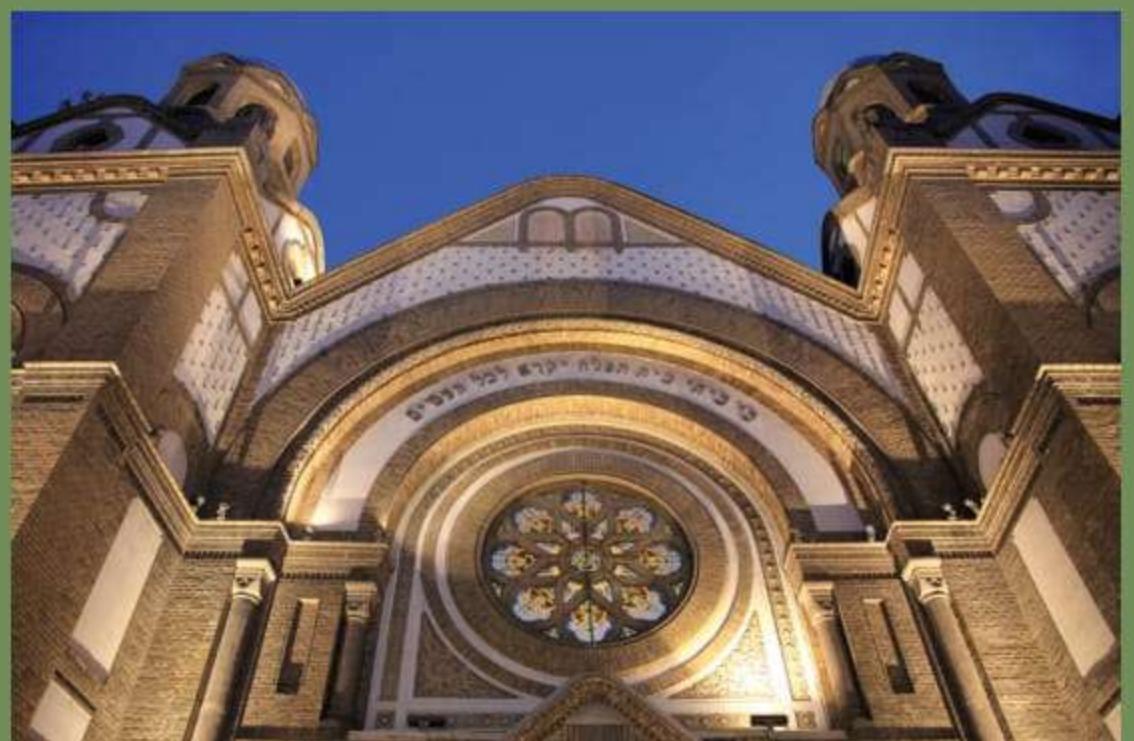

НОВИ САД

1 ГРАД-5 ГРАЂЕВИНА-БЕЗБРОЈ ПРИЧА

СИНАГОГА (1905-1909)

Јеврејска бр. 11

Новосадска синагога је централни део комплекса који поред ње чине школа и зграда Јеврејске општине. Саграђене по пројекту Липота Баумхорна, ове грађевине су представљале најзахтевнији градитељски подухват у Новом Саду на почетку 20. века. Способност јеврејске заједнице да доведе угледног архитекту, али и отвореност према сецесији као новом стилу, допринели су да синагога у војвођанској престоници буде једна од најрепрезентативнијих грађевина. Обликована као тробродно здање са импозантном куполом која доминира, синагога надвисује све зграде у свом окружењу. У њеној конструкцији лако се препознају средњовековни узори, међутим велики број хармонично распоређених прозора на фасади и у поткуполном простору, доминантна розета изнад главног улаза и сведена, елегантна декорација, јасно говоре да је реч о модерној интерпретацији старијих грађевина. Окер-бела фасада са ненаметљивим геометријским орнаментима ефектан је спој клинкер опеке и малтерисаних површина. Ентеријер грађевине у којем се највише препознаје утицај сецесије, дословно се купа у обојеном светлу које пропуштају бројни витражи. Иако синагога данас више служи као концертни простор, а макета на галерији изнад олтарског простора подсећа да су се ту некада налазиле чувене „Ригер“ оргулje, ова монументална грађевина симбол је епохе великог економског, а са њим и градитељског раста Новог Сада на преласку из 19. у 20. век.

Липот Баумхорн (1860-1932)

Липота Баумхорна, мађарског архитекту јеврејског порекла, с разлогом прати епитет градитеља синагога. Иако је у својој каријери пројектовао бројна јавна здања у Будимпешти, Сегедину, Темишвару, Новом Саду и другим градовима ондашње Аустро-Угарске, податак да су према његовим пројектима саграђене чак двадесет и две синагоге у целини оправдава горепоменути епитет.

Баумхорн се школовао на Техничком факултету у Бечу у класи професора Ферштела, Кенига и Вајра, а професионалну каријеру започео је у студију Едена Лехнера у Будимпешти, у коме је радио дванаест година. Прва синагога коју је пројектовао

у Естергому 1888. године наишла је на такво одушевљење јеврејске заједнице да су за њом уследиле оне у Ријеци, Зрењанину, Темишвару, Шолноку, Брашову, Сегедину, Новом Саду и другим градовима. Најпознатија је несумњиво синагога у Сегедину, завршена 1902. друга по величини у Мађарској, односно четврта у свету. Поред синагога Баумхорн је пројектовао и неколико банака, попут Католичке штедионице у Новом Саду и Сегедин-Цонград штедионице у Сегедину. Његов потпис носи Вагнерова палата у Сегедину, као и Појдова и Водена палата у Темишвару.

Стотину квадратних метара витража

Најлепши украс новосадске синагоге су несумњиво витражи. Према неким проценама приближно триста метара квадратних обојеног стакла укращава прозоре различитих облика. Монофоре, трифоре, окулуси и розете перфорирају зидове синагоге истовремено формирајући оквире за праву изложбу дизајна стакла у стилу сецесије. Ванредно интересантна и подједнако модерна комбинација геометријских и флоралних мотива у синтези са симболима јеврејске вере чини очаравајући спој монументалности и креативности. Иако данас није познато које су радионице израдиле ове фантастичне витраже, добро је знатно да су их финансирали угледни чланови јеврејске заједнице Новог Сада.

КАТОЛИЧКА ШТЕДИОНИЦА - ПАЛАТА ВОЈВОЂАНСКЕ БАНКЕ (1907)

Трг слободе бр. 7

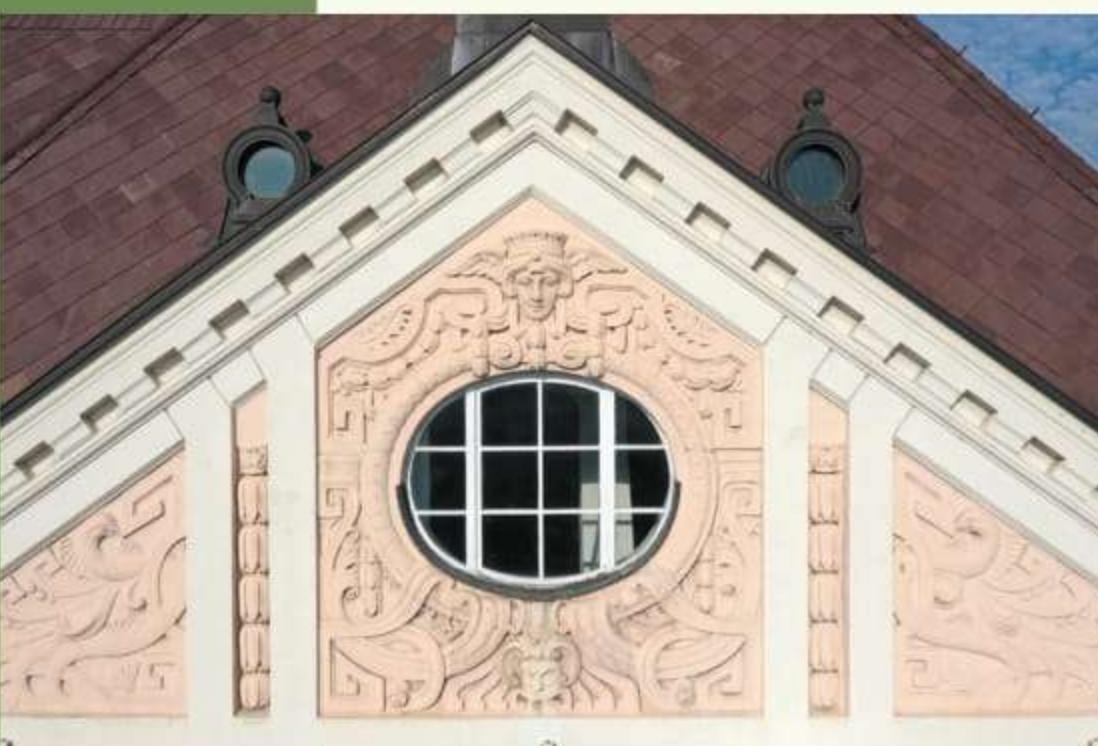

Липот
Баумхорн

У време док су трајали радови на новосадској синагоги Липот Баумхорн је добио ангажман на још једном јавном објекту у центру града. Штедионица новосадског католичког становништва саграђена је 1907. године на простору на коме се некада налазила палата угледне породице Дедински. На корак од нове зграде Магистратске (Градска кућа) и импозантне неоготичке цркве Имена Маријиног, које је крајем 19. века пројектовао Ђерђ Молнар, требало је испројектовати подједнако репрезентативно здање на уском, а дугачком плацу. Тако се прочеље штедионице, раскошно украсено стубовима, штуко орнаментима, кованим гвожђем и високом атиком, налази на ужој страни, окренутој Тргу слободе, а неупоредиво већа бочна фасада у Његошевој улици. Баумхорн се одлучује за еклектично решење, односно комбинацију више стилова када је реч о конструкцији. Велика површина бочне фасаде премрежена је са чак двадесет три вертикале на којима се архитекта поиграва омиљеним прозорима различитог облика, зиданим и оградама од кованог гвожђа, те штуко украсима. Репертоар орнаментата близак бечкој сецесији изведен је као фино ткање различитих материјала. Карактеристичне, светле боје фасаде ненаметљиво уоквирују елегантну синтезу декоративних елемената. Баумхорн воли сецесијски експеримент, али у његовој готово монохроматској варијанти, као плесач који ће између фламенка и валцера без размишљања изабрати валцер. Пројекти које је реализовао у Новом Саду недвосмислено показују да није био под тако снажним утицајем свог првог шефа – Одона Лехнера, те да су године на студијама у Бечу, али и путовања по Европи учинила да му ова естетика буде ближа.

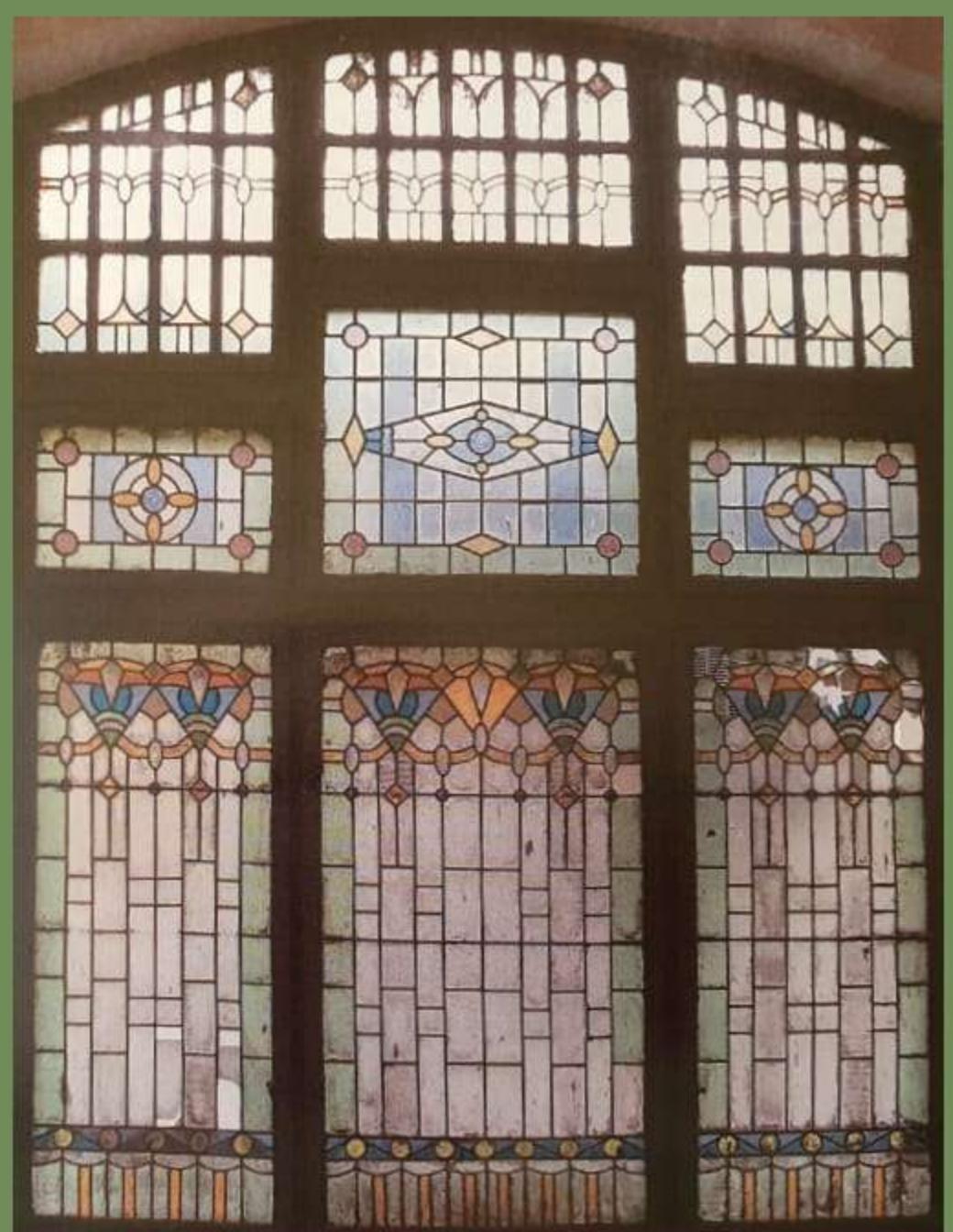
Процват банкарства

Банкарство као организован и институционализован систем доживљава истински процват у другој половини 19. века. Овај велики напредак директна је последица индустријске револуције и наглог развоја градова, али и нових облика предузетништва који укључују кредите, инвестиције и штедњу. Градске заједнице у претходним вековима подељене по конфесији унутар градских четврти, у прво време заједничким снагама раде на планирању различитих подухвата, а пре свега оних грађевинских. Овакви програми подразумевају формирање фондова из којих ће се финансирати, али и позајмљивати недостајућа средства, што ствара платформу за настанак штедионица и банака. Дотадашња пракса да се новац и вредности чувају на скровитим местима у кући или пак од вредног сребрног и златног новца праве огрлице и други украси, односно да се новац чува на телу, полако нестаје, јер штедионица нуди безбедан сеф и интерес на штедњу. Некада су у управним одборима првих банака каква је и Католичка штедионица у Новом Саду седели имућни, угледни чланови заједнице која је банку основала. Они су својом репутацијом и капиталом гарантовали да је банка поуздана.

ПАЛАТА „ГВОЗДЕНИ ЧОВЕК“ (1908-1909)

Његошева бр. 2

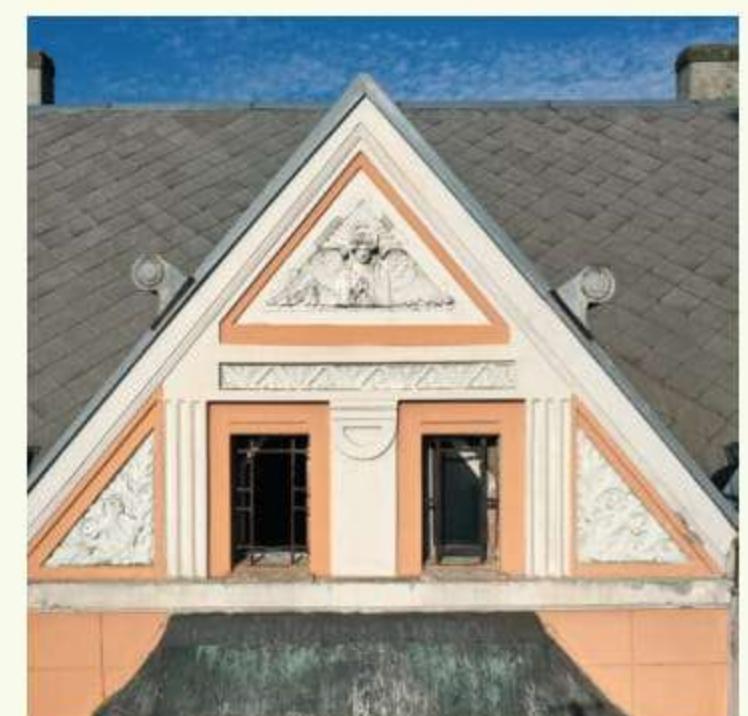

До скора је постојало уверење да је једну од најмаркантнијих зграда у центру Новог Сада пројектовао будимпештански архитекта Бела Пекло, још један градитељ који је волео да пројектује у стилу сецесије. Откриће оригиналног пројекта ове палате указало је, међутим, да је „Гвозденог човека“ саградио Кароль Ковач. Уједно, хронолошки гледано, ово је и последња грађевина у стилу сецесије у престоници Војводине. Парцела на којој се налази „Гвоздени човек“ има занимљиву историју. Једно време је на том простору било католичко гробље, а затим зграда Католичке црквене општине. Ова грађевина је страдала у бомбардо-вању града 1849. када је током Мађарске револуције војна посада са Петроварадина гранатирала насеље с друге стране Дунава. Зидарски мајстор Андреас Хонер, на истом месту подигао је у другој половини 19. века двоспратну кућу са угаоним улазом на коју је ставио фигуру витеза у оклопу по којој ова грађевина носи своје име. Хонер је у првој деце-нији ангажовао Карола Ковача да пројектује репрезентативну најамну палату као јединствену синтезу геометријске сецесије, оријентализма и неоготике. На овој фасади је контраст боја интензивнији, а ритам раз-личитих градитељских елемената разигранији. Иако палата „Гвоздени човек“ већ на први поглед интригира својом фасадом, праве сецесијске бравуре су у самом објекту – од богатих штукатуре на колс-ком улазу, преко степеништа са оградом од кованог гвожђа, па до минијатуризних витража за које постоје индиције да их је Кароль Ковач лично дизајнирао.

Посластичарница код Дорнштетера

Најстарија новосадска послас-тичарница налазила се у кући „Гвоздени човек“ од 19. века.

Њен власник Габријел Рајхард доселио се 1820. године из Осијека у Нови Сад. Прославио се међу клијентелом кремпитама, па се послас-тичар Иштван Хајерек, када је преузео посао од Рајхарда, потрудио да тај високи ниво одржи. Посластичарницу ће 1913. откупити Јакоб Дорнштетер и од радњице са четири стола направити луксузан прос-тор у коме је само сала у којој су служене посласици и различити на-пици обухватала преко двеста квадратних метара. Отмено обликован простор са скupoценим намештајем, кристалним лusterима и огледа-лима могао се мерити са Жербоовом слатком палатом у Будимпешти. Дорнштетер је у понуди имао праву средњоевропску фузију колача. Од кестен пирае и кремпите, до Сахер и Реформ торте. Био је то простор у коме се окупљала елита, а пре свега жене за које је посластичарница била онај јавни простор у који су могле без пратње, а да не заличе на даме сумњивог морала.

Мађарски архитекта Кароль Ковач аутор је пројекта монументалног здања палате Винкле саграђене у првој деценији 20. века. Двоспратна најамна палата саграђена по поруџбини Иштвана Винклеа, угледног пословног човека, по духу је блиска бечкој сецесији. Зграда импозантних димензија изгледа као врста решетке са мноштвом прозора који испуњавају петнаест вертикалa фасаде окренуте улици. У приземљу је низ излога трговачких радњи, а на спратовима станови за изнајмљивање. Мирни ритам фасаде наглашавају балкони од кованог гвожђа карактеристични за сецесију и кровни венац са три истакнута прочеља. Пудеружичаста и бела боја палате, као и ненаметљиви орнамент у штуко техници остављају отмен утисак. Маске, геометријски и флорални мотиви својствени декоративном репертоару сецесије су присутни, али више као дискретни акценат него као доминантна тема. Винклеова палата има пространо степениште са добро очуваном оградом од кованог гвожђа. Станови у овом објекту су светли, пространи и луксузни. Нема сумње да је Винкле потенцијалне стварне видео у богатијим припадницима ондашњег грађанског друштва.

Кароль Ковач – изгубљени архитекта

Иако су у новије време чак два значајна здања у центру Новог Сада поуздано приписана будимпештанској архитекти Каролу Ковачу (Károly Kovács) о овом градитељу готово да нема никаквих поузданих података. Од оних основних кад је и где рођен, студирао, преминуо, па до још важнијих где је још радио. Ковач се у сачуваним документима појављује као потписник пројекта за Винклеову и палату „Гвоздени човек“, али и као она личност која ће надгледати изградњу новосадске синагоге. Све упућује да је Ковач као архитекта био запослен у студију Липота Баумхорна. Истовремено, то је и све што о њему зnamо.

Иштван Винкле – спретни пословни човек

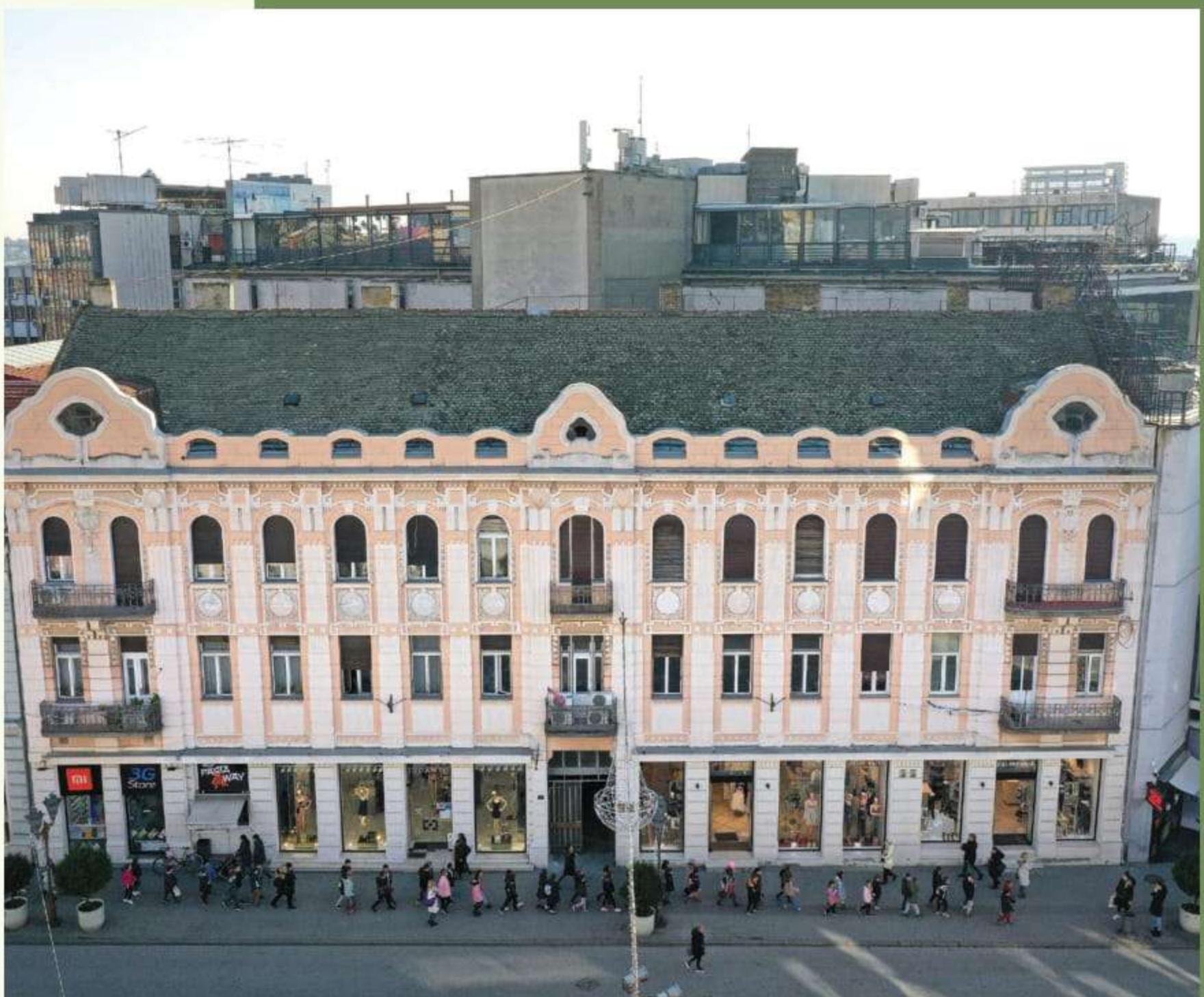
Стефан Винкле чије је име мађаризовано у Иштван, био је угледан пословни човек и утицајан члан немачке заједнице у Новом Саду. Примарно је познат као оснивач Ст. Винкле пиваре, која је са радом почела 1850. године. Поред новосадске свиларе, основане 1770. пиваре су најстарије новосадске фабрике које су гарантовале значајну добит својим власницима. Тако се и Винкле нашао међу најуспешнијим новосадским предузетницима. Према доступним изворима, пивара Иштвана Винклеа је 1908. у периоду кад је његова палата већ била саграђена, производила 112.000 хектолитара пива годишње. У време кад је започела градња новосадске синагоге Винкле је био члан управног одбора Католичке штедионице, зграде коју је такође пројектовао Липот Баумхорн. Јеврејска општина се обратила Штедионици за кредит, а Винкле је добио могућност да види пројекат и упозна надзорника радова Карола Ковача. Послован какав је био, одмах је са њим уговорио и пројекат за своју палату.

Забава у дому породице Винкле

ПАЛАТА ВИНКЛЕ (1906/1907)

Краља Александра бр. 5

У време док се градила новосадска синагога и Католичка поштанска штедионица, Липот Баумхорн је добио понуду да сагради још нека репрезентативна здања у Новом Саду међу којима и Менратову палату у центру града. Била је то прилика да се сва она знања стицана код ренесансно оријентисаног Ферштела у Бечу и Лехнеровом пештанском атељеу слију у импресивну, двоспратну најамну зграду у власништву угледне породице Менрат. Пројектована у облику ћириличног слова Ш, ова стамбено-пословна зграда добила је фасаду разиграну еркерима и балконима. У приземљу су се нашли локали, на спрату десет станова, а у дворишту простор за магацин. Светлозелена фасада је ненаметљиво декорисана ритмично постављеним орнаментима светло сиве боје. Доминирају украси израђени у штукотехници, складно допуњени балконским оградама од кованог гвожђа. Геометријски украси, меандри, маске и стилизовани флорални мотиви дају готово егзотичну драж овој елегантној фасади. И овде видимо Баумхорнову страст према различитим облицима прозора, али и умеће да наоко различите елементе повеже у фини, складни ритам. Ремек дело под утицајем бечке сецесије, Менратова палата је несумњиво једна од најлепших грађевина Новог Сада.

Произвођачи намештаја Менратови

Столар Поренц Менрат, подунавски Немац, стигао је у Нови сад из Оџака 1843. године. Имао је само двадесет четири године кад је основао фирму „Л. Менрат и син“ (L. Menrath & Sohn). Скромна радионица израсла је у озбиљну производњу намештаја, а тројица Поренцових сина Ернст, Виктор и Јосиф у модерне пословне људе. Иако је Менрат пре свега био познат по свом намештају у „алтдојч“ стилу, из сачуваних илустрованих огласа се види да су већ 1890. продавали намештај од повијеног дрвета врло популаран у сецесији. Поред намештаја продајали су и комплетну пратећу опрему – штофове за тапацирање, ћилиме, завесе, постельине и друго покућство. Капитал Менратових је брзо растао, па су већ почетком 20. века могли да откупе кућу и имање свог суседа Вилхелма Вајса, те да на ова два спојена плаца подигну репрезентативну најамну палату. Менратови су у приземљу имали радњу, а на спрату два стана у којима су живели – опремљена наравно намештајем и покућством из њихове престижне трговине.

Замало срушена

Свако време носи своје урбанистичке идеје, а са њима и измене, рушења и нова грађења. Тако је мало недостајало да Менратова палата буде срушена шездесетих година прошлог века. Пробијање данашњег булевара Михајла Пупина у центру Новог Сада резултирало је рушењем католичке гимназије и старе Јерменске цркве, а у последњем тренутку је донета одлука да саобраћајница направи мању кривину, па је сецесијска лепотица преживела 20. век. Почетком овог века је рестаурирана, а наместо првобитног високог поткровља покрivenог црепом постављена је конструкција од стакла.

**ОНО ЈЕ ПРИЗНАТО, ДА У КУБИ НАМЕШТАЈА
Л. МЕНРАТА И СИНА**

у НОВОМ САДУ, Кошут Лажевићева улица бр. 46—48.

НАЈВЕЋИ ИЗБОР СВИЈУ НАМЕШТАЈА
у солидној изради и јефтиној цене добити се може.

Основана 1845. г. Телефон број 87

У СВАКО ДОБА ИЗЛОЖБА
ПОКУЋСТВА!

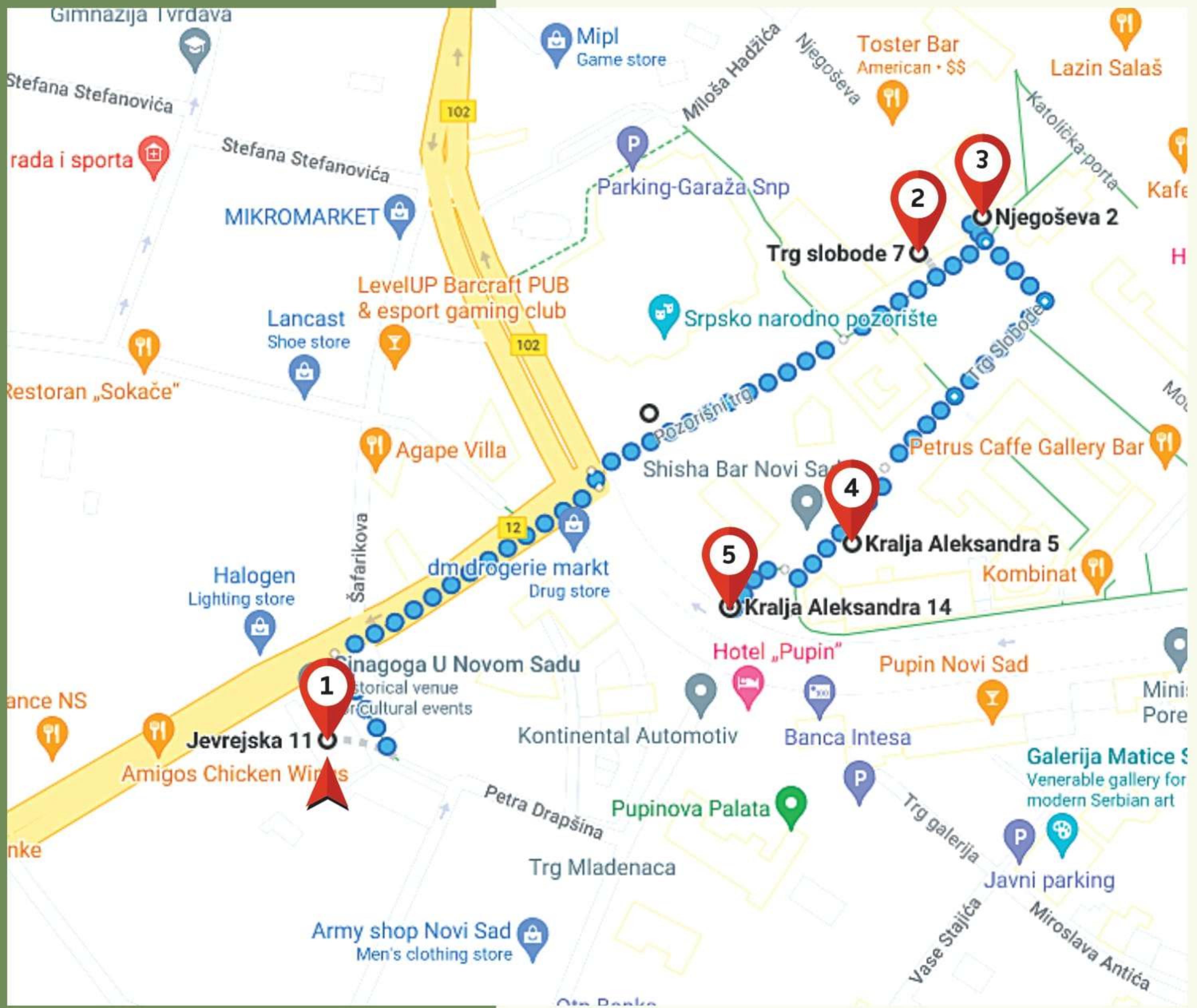
Бедик избор у завесама, простирачима (тепиха), застирача за постеље и столове, мадраца, дечијих кола, слика и огледала.

Оглас за Менратову радњу

МЕНРАТОВА ПАЛАТА (1908)

Краља Александра бр. 14

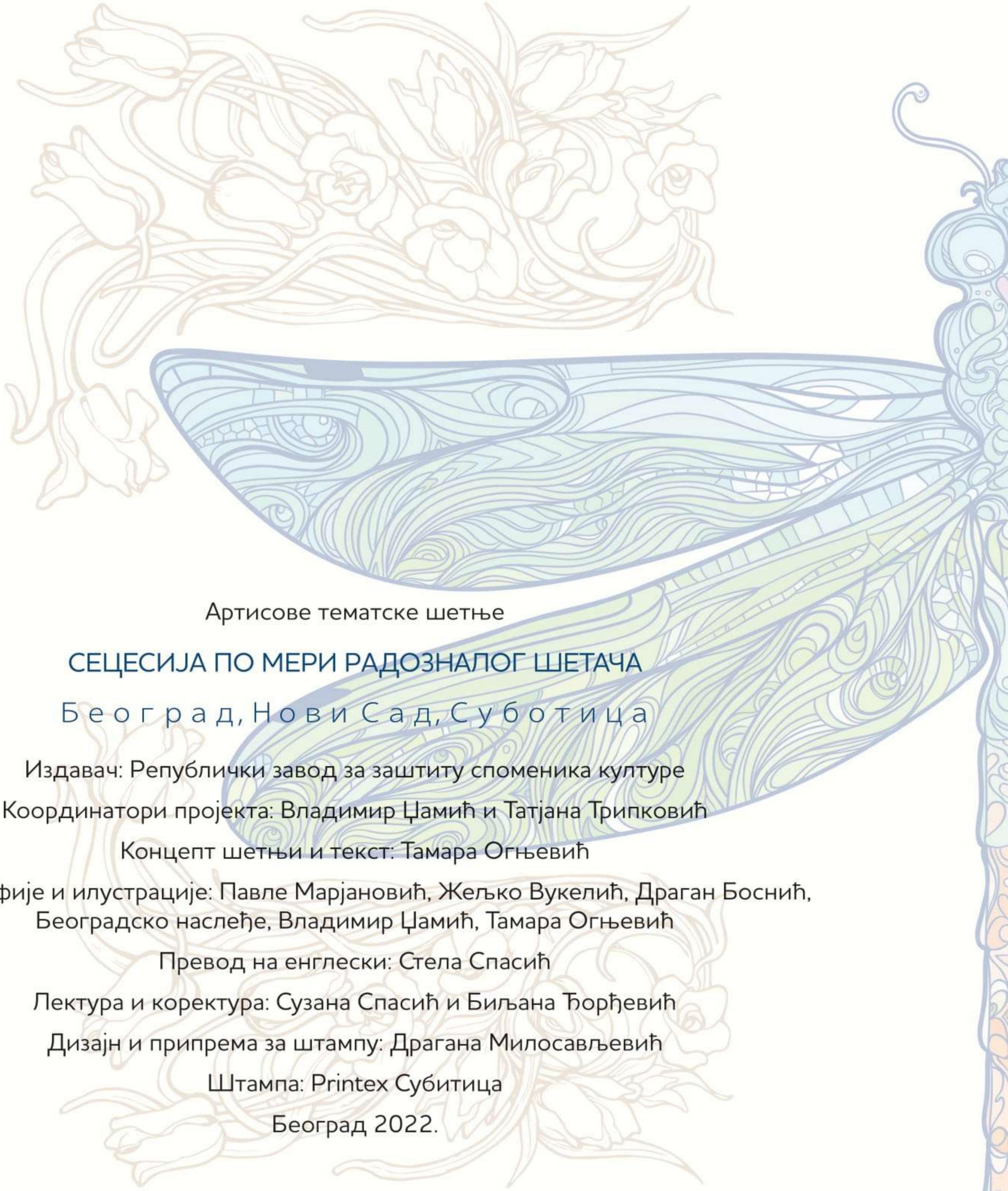

Брошуре са тематским шетњама инспирисаним наслеђем сецесије у Београду, Новом Саду и Суботици се могу бесплатно преузети са сајта Републичког завода за заштиту споменика културе www.heritage.gov.rs и сајта Артис центра www.artiscenter.com

ART NOUVEAU2

Interreg
Danube Transnational Programme
Artis Center

Програм „Сецесија по мери радознalog шетача“, према оригиналном концепту Артис центра, реализован је у оквиру пројекта Art Nouveau 2 - Јачање културног идентитета земаља Дунавске регије основаног на заједничком наслеђу сецесије у коме је Републички завод за заштиту споменика културе пројектни, а Министарство културе и информисања Републике Србије пријужени партнери.

Артисове тематске шетње

СЕЦЕСИЈА ПО МЕРИ РАДОЗНАЛОГ ШЕТАЧА

Београд, Нови Сад, Суботица

Издавач: Републички завод за заштиту споменика културе

Координатори пројекта: Владимир Џамић и Татјана Трипковић

Концепт шетњи и текст: Тамара Огњевић

Фотографије и илустрације: Павле Марјановић, Жељко Вукелић, Драган Боснић,
Београдско наслеђе, Владимир Џамић, Тамара Огњевић

Превод на енглески: Стела Спасић

Лектура и коректура: Сузана Спасић и Биљана Ђорђевић

Дизајн и припрема за штампу: Драгана Милосављевић

Штампа: Printex Суботица

Београд 2022.